
Анатолій ЄРМОЛЕНКО, член-кореспондент НАН України,
доктор філософських наук, професор,
директор Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України
01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4
a_yermolenko@yahoo.de
<https://orcid.org/0000-0002-9908-6144>

СПРОТИВ ЗАМІСТЬ ПЕРЕМОВИН¹ **Відповідь українського філософа Анатолія** **Єрмоленка Юргену Габермасу²**

Для Юргена Габермаса поразка України не гірша за ескалацію конфлікту. Він не розуміє, що Путін націлений на Захід, чия свободу відчайдушно захищають в Україні. Гостьовий пост.

Філософія Юргена Габермаса надзвичайно близька мені. Я, київський філософ, був одним із перших дослідників в СРСР 1970-х років, хто почав відкривати нову німецьку філософію для радянського інтелектуального простору. У цьому просторі ще довго домінувала спрощена та ідеологічна версія «марксизму-ленінізму». Філософія Габермаса здійснила в ній одну з тих «маленьких революцій», які насправді змінили все. Я був одним із тих, хто почав перекладати твори Юргена Габермаса українською та російською мовами, писати тексти про комунікативну практичну філософію та популяризувати цю філософську парадигму.

Після розпаду СРСР та краху його ідеології комунікативна філософія з Німеччини була для нас свіжим повітрям. Ідеї нескінченного горизонту комунікації, перемоги кращого аргументу, а не грубої сили та погляд на комунікацію як основу для етики були тим, що давало нам чимало нових і потрібних відповідей на складні питання.

¹ Yermolenko, A. (2022). Widerstand statt Verhandlung. Antwort auf Jürgen Habermas von Anatoliy Yermolenko. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 23.05.22, 11:40. Retrieved from: <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/der-ukrainische-philosoph-yermolenko-antwortet-habermas-18044530.html?premium=1/8/>.

² *Анатолій Єрмоленко*, 1952 р.н., директор Інституту філософії НАН України. Один із провідних у Східній Європі дослідників і перекладачів українською мовою філософських праць Юргена Габермаса.

Габермасова трансформація соціальної філософії на підставі теорії комунікативної дії, його етика дискурсу та політичні дослідження справили неабиякий вплив на розвиток української філософії в пострадянський період. Це також допомогло створити теоретичну базу становлення громадянського суспільства і політичної нації в Україні. Останні десятиріччя Україна послідовно йшла шляхом демократизації суспільства, створення модерних інституцій, морального і духовного оновлення українського суспільства.

Утім, на схід і північ від України відбувалися інші процеси. Повернення тоталітаризму в Росії, знищення демократії та нова імперська експансія поставили під сумнів дух відкритості 1990-х років. Ми, українці відчули це на собі досить рано. Чи ти можеш вести діалог із тими, хто заперечує самі цінності свободи та діалогу? Чи ти можеш комунікувати з тими, хто хоче тебе знищити? Після 2014-го року, коли Росія розпочала війну проти України, ми ставили собі запитання: чи ти можеш говорити з тими, хто тебе *вже зараз* вбиває та знищує? На жаль, ні. Складно вести діалог, а аргументативний дискурс і поготів, коли в тебе стріляють.

Ми зупиняємо його і платимо за це своїм життям

24 лютого 2022 року Росія розпочала новий етап своєї війни — і новий етап європейської історії. «Ніколи знову» — гасло, з яким вся Європа, зокрема Німеччина, осмислювала свою історію після 1945 року, почало поступатись новому російському гаслу «можемо повторити». Знищення цілих міст (Маріуполь, Ірпінь, Гостомель, Бородянка), цілих кварталів у містах (Харків, Чернігів), вбивства десятків тисяч людей, ракетні удари по мирних містах, тортури, згвалтування та розстріли цивільних людей, геноцидальні дії та військові злочини, які росіяни чинили у Бучі та інших містечках біля Києва та які вони продовжують зараз чинити на півдні та сході України, означали повернення колишнього зла. Це зло повернулося саме тому, що ніколи не було по-справжньому засуджене. Саме тому, що ніколи по-справжньому не прогало. На відміну від німецького нацизму та італійського фашизму, російські імперські практики нелюдяної та жорстокої політики, від Петра I до Сталіна, ніколи не були світом покарані. Саме тому сьогодні ми бачимо відтворення цих практик з новою силою.

Сьогодні український народ дає рішучу відсіч агресорові, боронячи нашу свободу. Але ми захищаємо не тільки свободу українського народу, наша національно-визвольна боротьба проти Росії — це боротьба і за свободу Європи й усього людства. Тому поступово й так званий колективний Захід дедалі більше схиляється до позиції підтримки нашої боротьби, надаючи економічну та військову допомогу. Звісно, можна зрозуміти занепокоєння урядів і громадськості західних країн, адже «перетікання» цієї війни за межі України містить у собі небезпечні для світу загрози, зокрема й загрозу знищення людства у Третій світовій війні. Ми, українці, це дуже добре розуміємо і чинимо все, щоб зупинити Путіна тут, в Україні. Ми зупиняємо його ціною наших життів.

Ланцюговий механізм

Однак чи справді наявна дилема, яку окреслив Юрген Габермас у своїй нещодавній статті «Війна та обурення»?³ Нагадаю його слова: «Дилема, перед якою опинився Захід, очевидна, вона полягає в необхідності вибору між двома, сповненими ризиків альтернативами, тобто між подвійним злом — поразка України або ескалація обмеженого конфлікту до Третьої світової війни».

Я вважаю, що тут немає дилеми. Адже хіба «поразка України» зупинить Путіна від подальшої ескалації? Досвід Грузії 2008 року чи самої України 2014—2015 років показав, що ні. Два зла, які Габермас описує і які формують для нього дилему, насправді є *одним і тим самим* злом. Це зло нового російського тоталітаризму, нової російської експансії, яка *хоче* подальшої ескалації та перенесення конфлікту далеко за межі України. Адже вона не приховує, що давно веде війну проти всього Заходу.

З «дилеми», яку окреслює професор Габермас, він пропонує вихід:

«Проте спершу ми мусимо знайти конструктивний вихід із нашої дилеми. Ця надія відбивається в обережному формулюванні цілі, яка полягає в тому, що Україна не має програти війну».

Тобто Габермас вважає, що Україна не має *виграти* цю війну, але має «*не програти*»? Але що конкретно означає цей вихід? Чи означає це, що Путін теж має «не програти»? Тобто що замість рішучого опору новому злу цивілізований світ продовжуватиме шукати для нього можливості «зберегти обличчя»? Тобто — знову 1938-й рік?

Ця мрія є частиною російської пропаганди

Чи означає «не програти» те, що Україна має зберегти свій суверенітет, але віддати ще більше територій, зокрема тих, які щойно окуповані? Якщо так, то це величезна помилка. Адже одна окупація веде до іншої. Це ланцюговий механізм — і щойно він запущений, його вже не втримаєш. Окупація Криму була б неможливою, якби Росія не мала в Криму Чорноморського флоту ще до 2014 року. Знищення Маріуполя та геноцид мирного населення в ньому були б неможливими, якби Росія не окупувала Крим і Донбас у 2014 році — адже саме з цих окупованих територій йшла атака на Маріуполь. Атака на Київ була б неможливою, якби Росія не окупувала лукашенківську Білорусь: адже Київ був атакований з території Білорусі, і геноцид у Бучі відбувся саме тому, що Білорусь пустила російські війська. Іншими словами, будь-яка окупація територій веде до *подальшої* окупації нових і нових територій. І якщо Україна втратить свій суверенітет у цій війні, Росія, поза сумнівом, йтиме далі, окуповуючи Європу.

Згадайте ультиматум Путіна ще до цієї повномасштабної війни. Безпека Європи, говорили тоді росіяни, має спиратися на два стовпи: американський

³ Habermas, J. (2022). Krieg und Empörung. Das Dilemma des Westen. *Sueddeutsche Zeitung*. 01.05.2022. Retrieved from: <https://www.sueddeutsche.de/projekte/artikel/kultur/das-dilemma-des-westens-juergen-habermas-zum-krieg-in-der-ukraine-e068321/?reduced=true>.

та російський. Тобто мрія Путіна — повернутися до світу 1945 року. А в цьому світі половина Німеччини мала би бути під російським впливом теж. Чи готова Німеччина до цього? Чи вона досі вірить, що це — «наукова фантастика»? Тоді я би радив подивитися кілька російських пропагандистських ток-шоу на телебаченні, де про це росіяни говорять уже багато років.

Професор Габермас визнає, що Західний світ втратив ініціативу в рішеннях щодо цієї війни. Тобто не він, а саме Путін вирішує, чи є західна підтримка України достатньою для того, щоб Росія оголосила країни НАТО стороною в цій війні. Але відкрию для Вас секрет: Росія *давно* оголосила країни НАТО стороною в цій війні. Ще навіть до 24 лютого. Риторика російської пропаганди впродовж останнього десятиріччя полягає в тому, що Росія давно веде війну проти НАТО. Буде більше зброї для України від НАТО чи ні — на Москву це не вплине.

І головне: якщо Україна «не програє» в цій війні, але тисячі людей будуть вбиті, сотні тисяч депортовані до Росії (як уже відбувається), мільйони стануть біженцями — яку ми маємо гарантію, що Путін після цього не продовжить свою війну проти НАТО? Може, навпаки, він святкуватиме перемогу і думатиме, що тепер йому доступні ще більші цілі? Що тепер російські танки нарешті увійдуть до Берліна і піднімуть над ним російський прапор? Цю мрію, повторю, часто демонструвала російська пропаганда.

Тож Західний світ має перестати постійно віддавати Путіну ініціативу. Має перестати постійно відступати. Постійно залежати від його божевільних дій. Сьогодні Росія чинить агресію не тому, що Захід її якось «спровокував». Вона чинить агресію, тому що це єдиний спосіб для нинішньої Росії існувати, а імперська експансія — єдиний спосіб для неї триматися купи.

Евристика страху

Нагадаю, що за часів холодної війни Захід і НАТО були рішучішими в протидії Радянському Союзові; за приклад може правити принаймні рішучість американського керівництва під час Карибської кризи. Щоправда, Радянський Союз у своїй військовій доктрині завжди брав на себе зобов'язання не застосовувати ядерну зброю першим. Сьогоднішня ж Росія цим зобов'язанням нехтує. Вона знову пішла колом, втілюючи найгірші й найстрашніші елементи тоталітаризму, націоналізму та імперіалізму. Вона загрожує не тільки Україні, а й Європі та, зрештою, всьому вільному світові. Адже ті страшні злочини, які скоїли і коять російські окупанти в Україні, свідчать про те, що теперішній російський режим жахливіший і нелюдяніший, ніж повоєнний радянський. Здається, тут мала б спрацювати «евристика страху», до якої звертався інший великий мислитель ХХ сторіччя — Ганс Йонас. Проте «евристика страху» більше радить, чого не треба робити, ніж те, що треба.

Повторюю, я всіляко підтримую ідеї комунікативної практичної філософії, ідеї інтерсуб'єктивності та етики дискурсу, які завжди обстоював професор Габермас. Я був, є і буду протагоністом і шанувальником цих ідей.

Адже філософія інтерсуб'єктивності зробила доволі багато для утвердження демократії як у Німеччині, так і за її межами, зокрема в Україні.

Але існують моменти, коли нескінченний горизонт комунікації має свої межі: ти не можеш говорити з убивцею і гвалтівником, ти маєш чинити йому спротив. Ти не можеш чекати, до яких дій він вдаватиметься, — ти маєш ці дії припинити та внеможливити їх у майбутньому. «Аушвіц не повинен повторитися» — так сформулював новий категоричний імператив Теодор Адорно. «Буча не повинна повторитися!» — так його формулюємо ми, українці.

Іншими словами, настають моменти, коли нескінченна інтерсуб'єктивність має свої межі. Коли треба знову ставати *суб'єктом*, знову знайти в собі мужність до розуму, і не тільки до комунікативного, а й до стратегічного розуму «зادля продовження справжнього (echten) людського життя на землі» («Permanenz echten menschlichen Leben auf Erden») (Г. Йонас). Тому нам усім потрібна спільна перемога над злом, і світ має об'єднатися задля цього.